

PÉTÉR HANAK (UR.), Povijest Mađarske, Barbat, Zagreb, 1995., 290 str.

Uklopljenost Hrvatske u državnu zajednicu s Ugarskom od ranoga srednjeg vijeka do 1918. čini neizbježnim razmatranje zbivanja hrvatske povijesti u povezanosti s procesima koji po standardnoj podjeli spadaju (i) u mađarsku povijest. I, doista, od dvojbi o dolasku ili osvajanju Ladislava i Kolomana preko, primjerice, velikaške urote 1670., sklapanja Hrvatsko-ugarske nagodbe pa do njezina otkazivanja, ali zatim i jugoslavensko-mađarskih prijepora oko granica na hrvatskim zemljama pa do revolta 1956. i demokratskog preokreta osamdesetih i devedesetih godina, zbivanja iz mađarske povijesti neizbježan su okvir ili barem dodirna točka procesa iz hrvatske povijesti. U povezanosti ili pak različitosti u odnosu spram njih hrvatska povijest uvelike (razumljivo, ne i isključivo) iskazuje svoj identitet. Produbljenije poznavanje hrvatske povijesti – a, na posredan način i suvremenih kulturnih i političkih usmjerenja Hrvatske – stoga nije moguće bez poznavanja i mađarske povijesti. Zapanjujuća je činjenica koja kao da ukazuje na svu kontroverznost tih najspregnutijih odnosa Hrvata s nekim od susjednih naroda – naime, knjiga »Povijest Mađarske«, koja se nedavno u nas pojavila prva je povijest Mađarske na hrvatskom jeziku! Navedeni podaci već dostaju da utvrdimo da je izlazak te knjige značajan kulturni događaj koji valja zabilježiti.

Knjigu »Povijest Mađarske« uredio je Pétér Hanak, član Mađarske akademije znanosti, a na njoj je radilo čak sedmero suradnika. Ona obuhvaća vremenski raspon od u etnogenetskom smislu ne do kraja jasne prve pojave Mađara, a završava s demokratskim preokretom potkraj osamdesetih godina ovog stoljeća. Ti procesi prikazani su u poglavljima *Ugarska u srednjem vijeku*, gdje su razloženi procesi od prvih zabilježenih kretanja Mađara na poduraljskim prostorima do Mohačke bitke, a nastavlja se u poglavlju *Ugarska na početku novog doba*, koje prikazuje razdoblje staleške države do 1848. Najopsežnije je poglavlje *Uspom kapitalizma u Ugarskoj*, koje prikazuje razmjerno kratko razdoblje 1848.–1918. obilježeno preokretima i trajnom prevlašću liberalnih silnica, a ono se nastavlja u približno jednako opsežnom poglavlju *Mađarska nakon 1918.* Zamjetan poremećaj opsegovne ravnoteže u korist novijih razdoblja upućuje na to da je autorima bilo ponajviše stalo do prikaza stvaranja moderne mađarske države. No, naglašeni su, ali znatno lapidarnije, i srednjovjekovni politički i kulturni procesi značajni za izgradnju mađarske nacije i države.

»Povijest Mađarske« tako na omanjem broju stranica jezgrovito prikazuje cjelokupnu povijest Mađarske. Knjiga je i pisana sa svrhom da se inozemna javnost upozna s mađarskom poviješću pa je izvornik ovog prijevoda zapravo englesko izdanje koje je 1991. objavila budimpeštanska kuća Corvina Books. Objavljeni su i prijevodi na talijanski, španjolski i francuski. Posrijedi je, dakle, knjiga koja na dostojan i reprezentativan način treba prikazati mađarsku povijest.

Time je određen sadržajni i stilski profil knjige. Riječ je o znanstveno popularnoj sintezi koja pregledno i jednostavno prikazuje glavne procese i zbivanja, a izbjegava obilnije navođenje podataka i detaljnije opise kao i »produbljenije« raščlambe. Obuhvaćene su glavne odrednice političkih struktura i procesa kao i onih kulturne, gospodarske i društvene prirode, čime je mađarska povijest predočena kao igra tih činilaca. Kompetentnost autora rezultira ozbiljnim i složenim pristupom koji zadržava sintezu na solidnoj razini ne dopuštajući da je lapidarnost – nužna u slučaju ovakvih izdanja – odvede do banalizacije. Dakako, sinteza daje uvjerljiv pregled mađarske povijesti, a zahtjevniji će čitalac morati potražiti određenije naslove. Posebnu važnost zbog toga ima jezgrovit predgovor D. Roksandića, koji pod znakovitim naslovom »Prepoznavanje poznatog« daje osnovnu informaciju o mađarskoj historiografiji te sadržava i obavijest o djelima prevedenim na svjetske jezike kao i polemički osvrt kako na knjigu tako i na problem hrvatsko-mađarske znanstvene komunikacije.

Ocjenjivanje knjige koja za nas predstavlja prvu cjelovitiju obavijest o gradivu u njoj sadržanom, zasigurno ne bi bilo korektno pa se u to nećemo ni upuštati. No, spomenuta povezanost hrvatsko-mađarskih odnosa (posebice državnopravnog segmenta) te poten-

cijalna važnost pojave ove knjige za cjelovitije razumijevanje hrvatske povijesti zasigurno su dostatni poticaj da se barem upozori na prisutnost paralelizama i zastupljenost hrvatske povijesti u njoj. To prije što su neki rezultati neočekivani.

Na neki način iznenađuje – premda doista ne bi trebalo biti i neočekivano – do koje su mjere čak i u ovom sintetskom pregledu uočljive paralele između procesa u hrvatskoj i mađarskoj povijesti. To se odnosi, na primjer, na neke procese uobličavanja društvene strukture (tako pojava jobagiona i servijenata) ili pak na obilježja institucionalne prirode (npr., preklapanja – premda ne i istovjetnosti – u razvoju županija u razdoblju lenške i staleške države) kao i ideologijske prirode (izgradnja nacionalnih ideologija u XIX. st. pozivanjem na srednjovjekovne korijene državnosti, povezanost političkih programa, a osobito srodan arsenal liberalnih zahtjeva...)... Procesi prožimanja, međusobni ili zajednički uzori, logika hijerarhijskog nametanja moguća su izvorišta takvih sličnosti koji u različitim okruženjima ne moraju imati i slične posljedice. Dakako, zamjetne su i značajne razlike (npr. geopolitički položaj, ugarsko odbijanje podvrgavanja papinom sizerenstvu u ranom srednjem vijeku, uloga reformacije, pitanje Rijeke, zbivanja 1848., položaj nakon 1918.).

Međutim, znato je izraženiji pa i zapanjujući dojam o izrazitoj marginalizaciji hrvatske povijesti. Hrvatska dimenzija vrlo se rijetko i spominje, a i tada na način na koji hrvatski čitalac nije pripremljen. Tako su posve zanemarena obilježja zasebnih državnopravnih položaja Hrvatske i Slavonije u ranom srednjem vijeku; u državnopravnom smislu iznimno znakovit izdvojen položaj nuncija Hrvatskoga staleškog sabora u Ugarskom saboru s pravom veta i protestacije kao i pravo Hrvatskog sabora na naknadnu (konstitutivnu) potvrdu zajedničkih zakona reducirani su na konstataciju da su Hrvati imali vlastitu feudalnu strukturu i sudjelovali u radu Ugarskog sabora – što je doista bitno različito; uz relativno opsežan prostor posvećen Zrinscima – spomenuto je da su oni Mađari hrvatskog porijekla, dok krupno značenje velikaške urote i njezinih posljedica za Hrvatsku nije ni spomenuto; praktično nije tematizirana ni Hrvatska 1848., a posve je zanemareno da je Hrvatski sabor tada ustavnim aktom proklamirao neovisnost i odvajanje od Ugarske, nego se samo napominje da Hrvati prvi traže odlazak Mađara s područja naseljenih Hrvatima – a, značaj toga saborskog akta (u pitanju je cjelovitost ugarske države) traži njegov komentar bez obzira na to smatra li ga se pravno valjanim ili ne; Hrvatsko-ugarska nagodba (inače, »konvencija« u mađarskoj zakonodavnoj inačici) samo je usputno spomenuta, dok su hrvatsko zakonodavstvo i ban predstavljeni kao organi proširene lokalne autonomije; Hrvati se u građanskom razdoblju najčešće (uz poneku »kvantitativnu« razliku) prikazuju skupa sa Srbima, Rumunjima, Slovacima i dr. kao manjinski narod s proširenom autonomijom – premda i mađarska inačica Hrvatsko-ugarske nagodbe, koliko god ona kontroverzna bila, govori o *političkom narodu* u posebnom teritoriju kao i Zakon o ravnopravnosti naroda 1868., koji i upućuje na »Konvenciju« kao na važeći propis za Trojednu kraljevinu. Od grubljih pogrešaka u knjizi koje odaju neočekivani stupanj nepažljivosti valja pak spomenuti tvrdnju kako je područje anektirane Bosne i Hercegovine »naseljeno Srbima«!

Zapravo, savnjujući sve navedeno teško se možemo oteti izazovu metaforičke ocjene – koliko god ona svojom lapidarnošću bila nepotpuna – da autor stoji na pozicijama Mađarske 1848. na kojima je stajala i mađarska politika i državopravna teorija kroz cijelo XIX. stoljeće. Valja ipak reći i to da takva pozicija nije u znanstvenom diskursu i ipso facto nelegitimna; možda se jednako, samo u obratnom smjeru, može tvrditi i za autora ovog prikaza. Ali, bez obzira na to koja su polazišta urednika knjige, držimo da je – razumijevajući i sve ograničenosti pisanja sinteze – valjalo obratiti više pozornosti argumentaciji stavova u navedenim i njima srodnim točkama.

Sve navedeno zapravo nas provocira na pitanje koliko smo se u sagledavanju hrvatsko-mađarskih odnosa odmaknuli od 1848. i koliko su neke odrednice dugog trajanja i dalje prisutne. Već je i odgovor na to prethodno pitanje moguće dati tek kroz međusobno upoznavanje, a potom i moguću raspravu s mađarskim povjesničarima. Vidljivo je tako do koje je mjere (obostrano) štetan izostanak sustavnog doticaja hrvatskih i mađarskih povjesničara, pa i pravnih povjesničara koji bi se trebali baviti – u ovom slučaju presudnim

– državnopravnim segmentom hrvatsko-mađarskih sveza. Ipak – vraćajući se na knjigu – uvid u, na primjer, nekoliko mađarskih priručnika ustavnog prava iz XIX–XX. st. pokazuje da se položaju Hrvatske pridavalo skromno, ali ipak relativno izdvojeno mjesto makar i u statusu pokrajinske autonomije. Ili pak, autoritativne povijesti Habsburške monarhije (sic!) C. A. Macartneya i R. A. Kanna pridaju Hrvatskoj znatno više pozornosti od ove povijesti Mađarske. To bi već upućivalo na ocjenu da je položaj Hrvatske i u toj sintezi – makar je ona ponajprije usmjerena na nacionalnu povijest za koju je Erdelj sigurno važniji od Hrvatske – doista mogao biti naglašeniji, te da se doista radi o uredničkom stavu prilikom interpretacije položaja Hrvatske. Time naše zamjerke ponešto dobivaju na težini. Na žalost, činjenica da nemamo uvid u druge preglede mađarske povijesti sprječava nas u izvođenju usporedbi s drugim djelima, kao i u donošenju obuhvatnijih zaključaka u pogledu »općeg stava« mađarske historiografije.

No, bilo kako mu drago, knjiga »Povijest Mađarske« zanimljiv je doprinos našoj prijevodnoj literaturi te će biti neizbježan priručnik onima koji se bave hrvatskom državnopravnom poviješću i kulturom. Naše zamjerke, zapravo, ponajviše potvrđuju važnost pojave te knjige. Izazovi koje knjiga pruža trebali bi doista biti poticaj za uspostavljanje sustavnog doticaja s mađarskim povjesničarima i pravnim povjesničarima. To uključuje kako cjelovitiji uvid u rezultate mađarske historiografije – poglavito u pogledu problematike hrvatsko-mađarskih sveza – tako i skrb oko prikazivanja hrvatske povijesti, a posebice državnopravne i pravne povijesti. Za razliku od prijašnjih razdoblja suvremeni položaj i veze Hrvatske i Mađarske politički su odmaknuti od 1848. i doista pružaju podlogu za razgovor i o neugodnim temama. A naše su izvjesne rezerve u vezi s ovom knjigom, vjerojatno, jednako znanstveno legitime koliko i stavovi autora.

Uostalom, ostaje da se vidi koji će autor biti odabran za najavljeni prijevod hrvatske povijesti na mađarski, te kako će mađarski povjesničari i pravni povjesničari reagirati na taj pregled hrvatske povijesti – prvi na mađarskom jeziku!

Dalibor Čepulo

NATIONALITIES PAPERS, Vol 23, No. 2., New York, 1995., str. 240.

Lipanski broj »Nationalities Papers« donosi niz vrijednih radova. Za hrvatske povjesničare značajan je članak *Two Strategies in Serbian Politics in Croatia and Hungary before World War I* (Dvije strategije srpske politike u Hrvatskoj i Ugarskoj prije Prvoga svjetskog rata), str. 353–373. Autor članka je Nicholas Miller s američkog sveučilišta Boise u Idahu. Miller je napisao tekst uz potporu IREX-ove stipendije, koja omogućuje istraživanja u zemljama istočne Europe. U svojem radu koristio se relevantnom srpskom i hrvatskom historijskom literaturom, onodobnim srpskim stranačkim tiskom u Hrvatskoj, a upotrijebio je i građu Arhiva Srbije – Ministarstva inozemnih poslova.

Miller prati strateško djelovanje dviju glavnih srpskih stranaka u Hrvatskoj: Srpske samostalne stranke i Srpske radikalne stranke. Prema Milleru, za srpske političare u Hrvatskoj unutar okvira Habsburške monarhije prva je zadaća bila obrana srpskog naroda od političko-kulturne asimilacije u većinsko stanovništvo. Oni zagovaraju nacionalnu misao koja naglašava potrebu širenja srpske nacionalne države, to jest okupljanje svih Srba u jednu državu. To znači utjelovljenje Srba iz Austro-Ugarske u postojeću srbijansku kraljevinu. U tom smislu nosioci srpske politike nastojali su izgraditi poseban i